

**ЦЕНЗУРА Й УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)**

Ольга Казакевич

Ukrainian theater censorship in the Russian empire (the late 19th c.)

Olga Kazakevich

The article touches upon the specific features of the Russian imperial government censorship policy towards the Ukrainian theater. It characterizes main censorship institutions and regulatory acts, which concerned the theater. The author states that the theatre life in the Russian empire was subjected to numerous regulations and limitations. Some of them, including the acts of 1876, 1881 and 1883, concerned exclusively the dramas and stage performances in Ukrainian language. Their general aim was to narrow the usage of the Ukrainian language in cultural life. The local authorities could provide their own restrictions as well. The Ukrainian play-writers and entrepreneurs were obliged to get special permission on every stage performance in Ukrainian. Additionally, both theatrical productions and concerts of songs in Ukrainian had to be accompanied by the ones in Russian. According to the regulations, the stories of the Ukrainian dramas should not touch upon vexed social and national questions. At the same time, translations of the dramas into Ukrainian used to be restricted by the censorship. Despite the severe restrictions constituted by the central government, the Ukrainian theater censorship largely depended on the local censors, who were able to either ban or permit certain dramas and stage performances. To get the necessary permissions play-writers, actors and entrepreneurs either used their personal charisma to influence the Russian civil servants or simply relied on corruption, which was highly widespread. In conclusion, the author states that the censorship affected negatively the creative work of the Ukrainian dramatists who were forced to re-write their stories to make them acceptable for censorship. Thus, in general, the government censorship policy was unable to suppress the development of the Ukrainian theater in the late 19th c.

Key words: censorship, restrictions, Ukrainian theatre, dramaturgy, Russian empire, corruption, Directorate General of Press.

Політичні та соціальні трансформації другої половини ХІХ ст. призвели до появи нових художніх форм та нової сюжетної проблематики в європейському театральному мистецтві. В Україні в цей період відбувається становлення професійного театру, який, в умовах політичного тиску владних структур Російської імперії на українське культурне життя, став важливим елементом формування національної свідомості. На думку П. Гриценка, численні театральні вистави сприяли художньому мовотворенню та публічній презентації української мови (Гриценко 2015, с. XLII) Н. Малютіна вважає, що родо-жанрові парадигми кінця ХІХ – початку ХХ ст. зафіксували зрілість української драми, надзвичайну розвиненість її жанрових форм, що продемонструвало злет художнього мислення доби і цілковиту вписаність національних драматургічних засад у світовий контекст (Малютіна 2006, с. 317).

Рис. 1. Титульний аркуш праці «Корифеи українской сцены» (1901)

Черняхівської (Старицька-Черняхівська 2000), С. Тобілевич (Тобілевич 1947, Тобілевич 1957), І. Карпенка-Карого (Карпенко-Карий 1985), М. Старицького (Старицький 1965), П. Саксаганського (Саксаганський 1935) С. Русової (Русова 2003) та ін. Значний масив інформації джерельного характеру міститься у працях, присвячених історії українського театру, опублікованих на початку ХХ ст. Серед них, зокрема, анонімна колективна праця «Корифеї української сцени», присвячена видатним постатям театральних діячів (В.Д. 1901) та упорядкована М. Комаровим бібліографічна збірка з історії української драми і театру, що вміщує інформацію про українські драматичні твори, драматургів, артистів і твори про українську драматургію і театр 1815-1906 років (Комаров 1906).

Формування цензурної політики Російської імперії стосовно театрального життя здійснювалося у 60-ті – 70-ті рр. ХІХ ст. одночасно з проведенням низки ліберальних реформ. Із 1865 року драматичною цензурою в імперії займалися цензори драматичних творів Головного управління у справах друку (ГУД), до якого «театральна» цензура перейшла від 5-ї експедиції Третього відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії. Цензори драматичних творів відповідали за ведення каталогів дозволених і заборонених п'єс; видання списків драматичних творів, дозволених до вистави безумовно, дозволених з виключеннями чи визнаних незручними для показу; розглядали збірники пісень, анекдотів і куплетів та ін. (Патрушева 2013, с. 168-169). До реалізації театральної цензури на місцях були залучені

Характерною рисою театрального життя України другої половини ХІХ ст. була необхідність побудови системи взаємовідносин з органами державної влади, які здійснювали цензурування драматичних творів та вистав. Теми цензурної політики імперії Романових стосовно українського театрального мистецтва й творчості українських драматургів торкалися Р. Пилипчук (2005, 2016), В. Статеева (2005) І. Рудянчук (2011), Л. Зелінська (2013) та ін. Водночас, зважаючи на важливе функціональне значення українського театру другої половини ХІХ століття історія цензурної політики імперії Романових стосовно «української сцени» й умов її розвитку потребує комплексного дослідження. Мета статті полягає у виявленні особливостей цензурної політики Російської імперії щодо українського театрального мистецтва другої половини ХІХ століття. Вагомим джерелом для розкриття проблеми взаємодії цензури та українського театру є архівні матеріали офіційних установ імперії, спогади та епістолярна спадщина учасників українського театрального життя другої половини ХІХ ст. Л. Старицької-

губернатори та поліція. Циркуляр від 18 листопада 1868 р. зобов'язував губернаторів щорічно надсилати до ГУД відомості про театри, які знаходилися у їхніх губерніях (адресу, ім'я утримувача, склад трупи, відгуки про художню вартість спектаклів) (Патрушева 2013, с. 154). Завданням поліції було слідкувати за випадками, коли в афішах подавалися назви відмінні від дозволених (29 жовтня 1870 р.) (Фут 2006, с. 118). Циркуляр Міністерства внутрішніх справ від 26 липня 1882 р. інформував про правила облаштування приватними особами публічних театральних вистав, концертів, читань та інших зібрань. Для проведення таких заходів був необхідний дозвіл місцевої поліції, у незалежності від того, чи передбачався збір із них на користь приватних осіб чи на якусь благодійну справу (ЦДІАК, ф. 442. Оп. 832, спр. 2, арк. 187). Дозвіл міг бути наданий лише за умови, якщо публічні заходи не суперечать законам і не схильні до шкоди суспільству чи приватним особам.

Циркуляр ГУД від 21 березня 1884 р., ініційований міністром внутрішніх справ та розісланий керівникам губерній нагадував про правила нагляду за театральними виставами і видовищами. Згідно цього циркуляру п'єси безумовно дозволені до показу могли безперешкодно виконуватися на сцені. Відповідно до другого пункту документу «усі п'єси дозволені до показу з виключеннями деяких місць, а рівночасно розповіді, куплети, романси і т. п. твори можуть бути дозволені не інакше, як з пред'явлення поліції екземплярів, які вміщують дозвільний підпис драматичної цензури» (ДАОО, ф. 5, оп. 1, спр. 1689, арк. 156-156 зв.). На афішах мали точно зазначатися назви творів, а якщо ж виконувалися інші з певних причин, то слід було їхні назви написати на звороті афіши, а цю інформацію подати до ГУД. Відповідальність за точність виконання дозволених творів із цензурним оригіналом несли утримувачі або розпорядники вистав. Циркуляр 1888 р. зобов'язував поліцію, слідкувати, щоб рукописні тексти, які використовуються були затверджені цензором (15 травня 1888 р.) (Фут 2006, с. 118).

Окремі цензурні розпорядження закликали дотримуватися правил стриманості та пристойності у стосунку до обговорення діяльності адміністрації Дирекції Імператорських театрів (Соколов 1900, с. 39-41). Деякі заборони були пов'язані з православним постом. Наприклад, відповідно до роз'яснень прокурора Святійшого Синоду 1882 р. у піст були заборонені оперні вистави (ЦДІАК, ф. 1191, оп. 1, спр. 376, арк. 32). Виступи акробатів відповідно до циркуляру 30 жовтня 1881 року не заборонялися упродовж усього Великого посту, окрім першого й останнього тижнів (ЦДІАК, ф. 1191, оп. 1, спр. 376, арк. 38, 38 зв.).

П'єси потребували не лише попереднього цензурування тексту, але й отримання окремого дозволу на постановку. Стаття 84 «Уставу цензурного 1892 р.» передбачала, що «для показу драматичних творів Північного і Південно-Західного краю потрібно, окрім дозволу внутрішньої цензури чи особливих цензорів, дозвіл місцевих губернаторів» (Дякин 1998, с. 70). У губерніях Царства Польського дозвіл драматичних вистав не російською мовою покладався на Варшавський цензурний комітет (Дякин 1998, с. 70).

Політика Російської імперії другої половини XIX ст. щодо української мови створювала несприятливі умови для розвитку українського національного театру. Зокрема, третій пункт Емського указу 1876 р. передбачав заборону сценічних вистав, текстів до музичних нот і публічні читання українською мовою, «як таких, що мають у даний час характер українофільських маніфестацій» (Боряк 2015, с. 137). Циркуляр від 16 жовтня 1881 р. підтверджував це положення Емського указу та доповнював його новим: «Драматичні п'єси, сцени і куплети українською мовою, які у попередній час були дозволені драматичною цензурою, а також ті, які знову будуть дозволені Головним управлінням у справах друку,

можуть бути виконані на сцені, з особливого однак щоразу дозволу генерал-губернаторів, а у місцевостях, які не підпорядковуються генерал-губернаторам, – з дозволу губернаторів, і що дозвіл публікації на малоросійському нарідччї текстів до музичних нот, за умови загальноприйнятого російського правопису, надається Головному управлінню у справах друку» (Боряк 2015, с. 193). Цим же циркуляром цілком заборонялася організація спеціально українського театру і формування труп для виконання п'єс і сцен виключно українською мовою.

Розпорядження ГУД від 31 грудня 1883 року інформувало про настанову міністра внутрішніх справ М. Ігнат'єва усім керівникам губерній звертати особливу увагу на неприпустимість пропаганди на сцені ідей «українофільства» (Пилипчук 2016, с. 202). Як наслідок, генерал-губернатор О. Дрентельн заборонив виступати українським трупам на території п'яти губерній: Київської, Подільської, Волинської, Полтавської та Чернігівської, адже, за його власними словами, «у Петербурзі це – театр, а в Києві – ще й політика» (Пилипчук 2005, с. 379). Погляди, щодо можливостей театру як майданчика для пропаганди політичних ідей, поділяв і варшавський генерал-губернатор Й. Гурко. У записці по стан місцевих справ у 1885 р. (12 лютого 1885 р.) він писав: «Необхідно чітко визначити, що вони [варшавські театри] – власність держави, а не міста. Театри мають істотно важливе суспільне і політичне значення, в них польське суспільство бачить мало не єдиний засіб до самостійного національного руху, національної пропаганди. Необхідне встановлення над ними урядового нагляду (зосередження управління установами в руках уряду) і збереження урядових субсидій (які хочуть припинити)» (Дякин 1998, с. 333-334).

Оскільки цензор або представник адміністрації мав широкі повноваження у тлумаченні положень діючих заборонних документів, його роль у вирішенні долі тієї чи іншої п'єси часто була визначальною. Це спонукало діячів театрального мистецтва шукати можливості подолання цензурних перепон шляхом встановлення особистих контактів із цензорами. Для цього використовувалися багатоступеневі комбінації, що включали відкриті й приховані хабарі, особистий вплив митця чи просто ситуативне діяння зі сторони зацікавлених у отриманні дозволу. Отримання дозволу на публікацію та постановку української п'єси щоразу ставало свого роду «лотереєю», на результат якої, іноді, можна було вплинути, або спробувати його переіграти. День цензурного дозволу п'єси часто ставав пам'ятною датою для учасників українського театрального життя.

Особливості цензурування українських п'єс розкривають мемуари та епістолярія українських драматургів і сценічних виконавців. З них ми дізнаємося, як митці намагалися використати здавалося б найменшу можливість для отримання цензурного дозволу. Про один з таких випадків у своїх спогадах розповідає Ф. Стерня. За його словами, дружина київського, подільського і волинського генерал-губернатора О. Дрентельна займалася філантропією й постійно шукала кошти для благодійних заходів. Щоб отримати дозвіл на концерт із виконанням українських пісень М. Лисенко запропонував пані Дрентельн дати публічний фортепіановий концерт із декількома російськими піснями, «а для приманки публіки одну-дві українські звичайні пісеньки». Оскільки подібний захід потребував дозволу адміністрації (а генерал-губернатор О. Дрентельн і губернатор С. Гудим-Левкович – не погодились би), М. Лисенко порадив їй поговорити з поліцеймейстром Живоглядовим, «щоб він дивився на це через пальці» (Стерня 1968, с. 424-425). Живоглядов охоче погодився допомогти М. Лисенкові, й узгодити з приставом Двірцевої частини, але не міг повідомити про цю справу нижчий персонал поліції. Розв'язувати цю задачу взявся Ф. Стерня. «Помічником пристава був тоді

якийсь молодший комісар поліції, а районним (околоточним) – Волошинський – обидва українці, що часто приходили ніби послухати по службі завжди вечором до моєї адвокатської канцелярії, – зазначав Ф. Стерня, – а потім просили, щоби дозволено їм зайти в помешкання та що-небудь заспівати. Отже, з ними поладнав я справу при чарці і за кілька пісень, що ми для них проспівали» (Стерня 1968, с. 425-426).

Рис. 2. Святковий репертуар вистав «Товарищества русско-малорусских артистов под управлением Н. К. Садовского» на сцені Російського театру в Одесі. Державний архів Одеської області, ф. 16, оп. 66, спр. 249, арк. 125 [електронний ресурс]. [дата звернення: 15.10.2017]. Режим доступу: http://archive.odessa.gov.ua/vistavki/lisenko_170-rokiv/

р.) цензура дозволила п'есу, але канцелярист помилився при переписуванні титульного листка в останній літері й написав «Безталанна» замість «Безталання» (Тобілевич 1957, с. 234).

Яків Гулак-Артемівський залишив спогади про те, як він отримав у 1884 р. дозвіл на концерт з виконанням українських пісень у Санкт-Петербурзі. Коли за дозволом він прийшов до петербурзького градоначальника П. Грессера, той поцікавився: «А цензурованые экземпляры этих песен у вас имеются?». Я. Гулак-Артемівський вказав на напис внизу на збірнику (видання Ідзіковського) і прочитав його: «Власність видавця на всі краї» (Гулак-Артемівський 1968, с. 502-503), а потім переклав «Это значит, разрешенное издание на все края.» П. Грессер уточнив: «Это верно?». Я. Гулак-Артемівський запевнив, що не став би вводити його в оману, добре знаючи ту суворість, яка встановлена для малоросійських видань, і таким чином, отримав необхідний підпис градоначальника на афіші (Гулак-Артемівський 1968, с. 502-503).

Пройти цензурний шлях п'єси «Безталанна» І. Карпенка-Карого допомогла М. Заньковецька. З початку п'єса потрапила під заборону, але коли до М. Заньковецької прийшли дві впливові особи з проханням взяти участь у благодійній виставі, вона у свою чергу попросила їх посприяти зняттю цензурних обмежень з твору. Софія Тобілевич згадувала, що ознайомившись із текстом, обидва добродії пообіцяли здобути дозвіл цензури. У той же день (17 січня 1887

Софія Русова у спогадах писала, що «коли панові цензорів не подобалося занадто часто підписувати твори одного автора, старша панночка Ліндфорс [Марія Ліндфорс – старша сестра Софії Ліндфорс (Русової) – авт.] залюбки підписувала своїм шведським прізвищем український твір (Русова 2003, с. 149). У свою чергу М. Старицький, щоб «викликати солодкий настрій» київського цензора возив йому солодкі торт, сподіваючись отримати дозвіл на українську книжку». Лист М. Старицького 1893 року до доньки Марії засвідчував, що вона деякий час спеціально проживала у Петербурзі «для хлопот по цензурі» (Старицький 1965, с. 523). Марія Михайлівна допомагала в реалізації «складних і багатоступеневих схем» і перемовин щодо отримання цензурних дозволів в імперській столиці на українські п'єси (Старицький 1965, с. 521-524).

Рис. 3. Дебют М. Л. Кропивницького у ролі Стецька («Сватання на Гончарівці» за п'єсою Г. Квітки-Основ'яненка). Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського [електронний ресурс]. [дата звернення: 15.10.2017]. Режим доступу: <http://library.kr.ua/kray/abrys/kropyv/ekspo.html>

Деякі п'єси авторам доводилося надсилати до цензури по декілька разів, змінюючи їхню назву. П. Саксаганський згадував, що кожного разу п'єса «Бурлаки» І. Карпенка-Карого, яка первинно мала назву «Чабан» (Старицька-Черняхівська 2000, с. 706), визнавалася не зручною для постановки. Врешті було вирішено надіслати «друкований том до цензури, сподіваючись, що між дозволеними й «Бурлака» пролізе, тим паче, що до друку його дозволено» (Саксаганський 1935, с. 186). 7 травня 1897 р. було отримано дозвіл, а 15 червня п'єса «Бурлака» з успіхом пройшла у Кременчуці. Іншим разом, було придумано, як надіслати грошове заохочення цензору Зюнзі для отримання дозволу на раніше недопущену цензурою п'єсу «Сербин» І. Карпенка-Карого. Назву п'єси було змінено на нову «Лиха іскра поле спалить і сама щезне», а разом з нею було вирішено надіслати 25 карбованців, зазначивши при цьому: «забув наліпити марки і ласкаво прошу виправити мою помилку». Хоча, зазвичай, п'єси перебували в цензурі по декілька місяців, за літо повернулися дозволеними «Чумаки» та «Понад Дніпром», а у вересні 1897 р. була дозволена «Лиха іскра поле спалить і сама щезне» (Саксаганський 1935, с. 186).

У листі з Одеси до сина Назара від 19 листопада 1897 р. І. Карпенко-Карий писав, що надіслав до цензури «Підпанки» під заголовком «Перед світом», оскільки в п'єсу були внесені

Рис. 4. І. К. Тобілевич (І. Карпенко-Карий) у ролі полковника Барбаша («Богдан Хмельницький»). 1899 р. Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського [електронний ресурс]. [дата звернення: 15.10.2017].

Режим доступу:

<http://library.kr.ua/kray/abrys/karpenko/ekspo.htm>

виправлення і подано новий кінець (Карпенко-Карий 1985, с. 321), а у листі до Б. Грінченка від 8 листопада 1899 р. він писав із Кишинева: «Підпанки» цензурою не дозволені і знову лежать в цензурі третій місяць під назвою «Филимон Сидорович» (Карпенко-Карий 1985, с. 332). Загалом, ця п'єса І. Карпенка-Карого змінювала назву багато разів, до цензури її подавали ще під назвами: «Не так пани, як підпанки», «Сельська честь», «Що було, то мохом поросло», «Прислужники». Врешті-решт, під останньою назвою п'єса була дозволена до постановки у 1904 р.¹

Стрімкий розвиток театрального мистецтва в Російській імперії спонукав його учасників і творців

до організаційного об'єднання та обговорення актуальних питань функціонування театру. У березні 1897 року в Москві пройшов Перший Всеросійський з'їзд сценічних діячів за участі українських театральних митців. Цензура українського театру і драматургії стала основною темою «Записки до з'їзду сценічних діячів» підготовленої І. Карпенко-Карим² (І. Карпенко-Карий 1985, с. 279-288) та доповідей М. Заньковецької³ (Заньковецька 1960) і М. Старицького (Старицький 1965, с. 361-363). У своїй записці І. Карпенко-Карий вказав на численні необґрунтовані заборони і перепони з боку місцевих адміністрацій щодо українського театру та, загалом, на вади організації російського театрального життя. Він також зауважив, що одним з негативних наслідків цензури є неможливість проникнення українського народного театру в село, що на його думку дало б сприятливі результати для народу (Карпенко-Карий 1985, с. 280).

Марія Заньковецька наголошувала, що «для кращої постановки й розвитку театральної справи на півдні Росії необхідно усунути ті спеціальні обмеження, які встановлені для малоруського театру», а також визначила основне завдання театру – стати народним, доступним для численнішої частини населення (Заньковецька 1960, с. 286). «Бажано, щоб

¹ Л. Старицька-Черняхівська у мемуарах «Двадцять п'ять років українського театру» зазначає, що п'єса «Не пани, як підпанки» змінювала назву шість разів (Старицька-Черняхівська 2000, с. 706). Якщо врахувати інформацію з листа І. Карпенка-Карого до сина про подання п'єси «Підпанки» до цензури під новою назвою «Филимон Сидорович», то це означатиме, що п'єса насправді мала сім різних назв.

² «Записка до з'їзду сценічних діячів» була виголошена П. Саксаганським.

³ Дослідники відмічають, що доповідь М. Заньковецької була підготовлена колективом авторів; на з'їзді з нею виступив Брович (Статеева 2005, № 5, с. 67; Пилипчук 2005, с. 405).

народний театр на півдні Росії, даючи народіві сцену рідною мовою, в той же час був йому приступним і по дешевизні» (Заньковецька 1960, с. 287).

Рис. 5. П. Саксаганський в ролі Юліана («Лиха іскра поле спалить і сама щезне» І. Карпенко-Карого). Кінець XIX ст. Музей Видатних діячів Української культури [електронний ресурс]. [дата звернення: 15.10.2017].

Режим доступу:

https://mvdruk.kiev.ua/?page_id=168

М. Старицький у доповіді також наголошував на тому, що малоросійська сцена безпричинно й незаслужено зазнає підозрілого й недружнього ставлення адміністрації і цензури (Старицький 1965, с. 361). За його словами, у 1889 р. почали забороняти до показу п'єси не лише з інтелігентського побуту, але й купецького та міщанського, й навіть забороняти раніше дозволені історичні й побутові п'єси виключно через їхню мову (Старицький 1965, с. 362). Як приклад М. Старицький навів свої п'єси «Богдан Хмельницький» та «Розбите серце», «Титарівну» М. Кропивницького, «Роман Волох» І. Карпенка-Карого та ін.

Аналіз архівних документів пов'язаних із дозволами постановки п'єс, вистав українською мовою та концертів з виконанням українських пісень різними театральними трупамі у Полтавській та Харківській губерніях (ЦДІАК, ф. 1191, оп. 1, спр. 376, 71 арк.) показав, що зазвичай прохання щодо постановки п'єс разового характеру не зустрічали перешкод з боку адміністрації. Для отримання дозволу на постановку вистави українською мовою необхідно було надіслати запит місцевому губернатору, який, у свою чергу, повідомляв про нього генерал-губернатора краю з власною рекомендацією. Виникали ситуації, коли актори до останньої години не знали, буде дозвіл на проведення вистави чи ні, або й навіть такі, коли телеграма про дозвіл надходила вже після запланованої дати проведення заходу. За дозволами зверталися працівники театрів, купці, дворяни, повітові справники, директори гімназій, викладачі й

учителі, любителі сценічного мистецтва різних міст Полтавської й Харківської губерній. Серед запитів на дозволи постановки п'єс українською мовою, адресованих харківському генерал-губернаторові у 1881-1882 рр. згадуються такі твори, як «Кум Мірошник», «Наталка-Полтавка», «Сватання на Гончарівці», «Бой жінка», «Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка», «Шельменко-Денщик», «Щира любов», «Гайдамак Гаркуша», «Москаль Чарівник», «Назар-Стодоля», «Шельменко – волосний писар», «Запорожець за Дунаєм», «Покійник Опанас», «Бувальщина», «Оказія з Микитою» та ін.

У січні 1882 р. полтавський губернатор Петро Олексійович Більбасов інформував Тимчасового Харківського генерал-губернатора про те, що дворянка Марія Яківна Манько подала клопотання щодо постановки у зимовий сезон у Полтаві малоросійських п'єс як безумовно дозволених цензурою так і дозволених з виключеннями. Губернатор зазначав, що

«не знаходить в пані Манько тих якостей, які могли б слугувати запорукою, що даним їй правом ставити у передбачуваних спектаклях п'єси малоросійським наріччям вона скористається сумлінно, так як зібрана нею трупа любителів складається переважно з осіб прихильних до всього малоросійського, з огляду чого спектаклі можуть прийняти виключно малоросійський характер [...]» (ЦДІАК, ф. 1191, оп. 1, спр. 376, арк. 9). З огляду на це губернатор рекомендував відхилити клопотання М. Манько й вимагати, щоб про кожен спектакль, до складу якого входять українські п'єси, надавалося окреме клопотання. Генерал-губернатор князь Дмитро Іванович Святополк-Мирський з такою рекомендацією полтавського губернатора погодився (ЦДІАК, ф. 1191, оп. 1 спр. 376, арк. 10).

У подальшому Марія Манько справді отримала дозволи на постановку деяких п'єс українською мовою (ЦДІАК, ф. 1191, оп. 1, спр. 376, арк. 19). Також дозвіл отримав концерт російських та малоросійських пісень, організований учителем співів у Кременчуці 16-21 лютого 1882 р. (ЦДІАК, ф. 1191, оп. 1, спр. 376, арк. 28). Було задоволене й клопотання директора Прилуцької шестикласної прогімназії, який просив дозволити в жіночій гімназії в м. Прилуки виконання на очікуваному концерті малоросійських пісень «Віють вітри», «Ой мороз», «Ой пущу я копиченьки в саду» (ЦДІАК, ф. 1191, оп. 1, спр. 376, арк. 34, 34 зв., арк. 35). Дозвіл на постановку декількох п'єс українською мовою в місті Ізюм у 1882 р. отримав Федір Савельєв, керівник трупи російських акторів за умови дотримання циркуляру 16 жовтня 1881 року (ЦДІАК, ф. 1191, оп. 1, спр. 376, арк. 65).

У березні 1882 р. антрепренер Харківського театру Олександр Пальчинський, посилаючись на те, що минулий зимовий сезон, через зовнішні причини був настільки несприятливим для театральної антрепризи, що не дав змоги виконати усі зобов'язання, просив харківського губернатора клопотати про дозвіл давати в драматичному театрі спектаклі малоросійським наріччям з 4 квітня по 1 травня 1882 року (ЦДІАК, ф. 1191, оп. 1 спр. 376, арк. 47). Губернатор, зі свого боку, у наданій генерал-губернатору інформації зазначив, що вважає за можливе дозволити О. Пальчинському поставити не більше 8 вистав. Дозвіл генерал-губернатора вміщував вимогу обов'язкової постановки у кожному спектаклі й російських п'єс (ЦДІАК, ф. 1191, оп. 1 спр. 376, арк. 49).

На прохання ізюмського повітового справника про дозвіл на постановку в м. Ізюм п'єс українською мовою (малоросійським наріччям): «Сватання на Гончарівці», «Наталка-Полтавка», «Сватання на вечорницях», «Гаркуша», «За Неман йду», «Бувальщина», «Кум Мірошник» харківський генерал-губернатор просив повідомити докладні відомості про дати їхнього проведення, склад передбачуваних спектаклів і трупи виконавців (ЦДІАК, ф. 1191, оп. 1, спр. 376, арк. 51-52).

Орендатор літнього театру в харківському саду «Тіволі» купець Микола Степанович Буюмін¹ у 1882 р. просив про дозвіл «для різноманітності» поставити 11 малоросійських п'єс (ЦДІАК, ф. 1191, оп. 1 спр. 376, арк. 56). Генерал-губернатор вирішив погодився з пропозицією харківського губернатора, за доцільне дозволити постановку не більше однієї п'єси українською мовою в тиждень. Саме на таких умовах було надано дозвіл й артистці Вронській на постановку п'єс українською мовою в харківському літньому саду «Баварія» міста Харкова (ЦДІАК, ф. 1191, оп. 1, спр. 376, арк. 60).

Антрепренер Сумських театрів Григорій Йосипович Деркачов (по сцені Любимов) звернувся до харківського губернатора у квітні 1882 р. із проханням дозволити йому до показу

¹ Прізвище написано нерозбірливо.

в Сумських театрах артистами російської драматичної трупи п'єс на малоросійському наріччі. Список вміщував 20 дозволених цензурою до показу п'єс (таблиця 1) (ЦДІАК, ф. 1191, оп. 1 спр. 376, арк. 61-62). Отриманий дозвіл Святополка-Мирського вимагав дотримання циркулярних правил 16 жовтня 1881 року № 4016.

Таблиця 1. Список дозволених українських п'єс цензурою до показу
(ЦДІАК, ф. 1191, оп. 1, спр. 376, арк. 62)

№	Назва п'єси	Автор твору
1	Назар Стодоля	[Т.] Шевченко
2	Шельменко-денщик	Г. Квітка-Основ'яненко
3	Шельменко Волосний писар	Г. Квітка-Основ'яненко
4	Сватання на Гончарівці	Г. Квітка-Основ'яненко
5	Щира любов	
6	Гаркуша	
7	За Неман йду	[В.] Александрова
8	Покійник Опанас	
9	Галя	
10	Дай серцю волю заведе в неволю	[М.] Кропивницький
11	Катерина	[Т.] Шевченко
12	Один утишив, другий порадував [або хто лається, той кається]	[А.] Ващенко-Захарченко
13	Кум Мірошник	
14	Бувальщина	
15	Хутор на вечері близ Диканьки	
16	Наталка-Полтавка	[І.] Котляревського
17	Козак Стихотворець	
18	Москаль Чарівник	[І.] Котляревського
19	Панас Викрутас	[А.] Ващенко-Захарченко
20	Оказія з Микитою	[А.] Ващенко-Захарченко

Таким чином, переважна більшість клопотань щодо разових постановок україномовних п'єс чи проведення концертів із включенням до репертуару декількох українських пісень були задоволені адміністрацією. Прохання про дозвіл багаторазових постановок вирішувалися складніше, й часто мали обмеження стосовно загальної кількості дозволених вистав або ж у кількості їхнього проведення за певний період.

Основна причина заборон на постановку творів українською мовою була ідеологічною. Тексти, які спонукали глядачів замислюватися над непростими явищами соціального та національного життя, розглядалися як небажані для політичного спокою імперії й здебільшого потрапляли під заборону. Так, у жовтні 1890 р. цензор М. Фрейман заборонив постановку на сцені вірша Т. Шевченка «На вічну пам'ять Котляревському» (Ковальов 2015, с. 117-118). Цензор П. Воршев у 1894 р. рекомендував Петербурзькому цензурному комітету заборонити драматичні твори П. Райського-Ступницького «Гайдамаки» (Ковальов 2015, с. 118-119) та у 1895 р. Ф. Кириленка «Ярема Галайда» (Ковальов 2015, с. 120) до виконання на сцені через українофільські тенденції. У 1894 році ГУД заборонило постановку на сценах приватних театрів, як столичних так і провінційних, драми М. Кропивницького «Глитай, або ж павук»

Рис. 6. М. Старицький. Початок 1900-х рр. Музей Видатних діячів Української культури [електронний ресурс]. [дата звернення: 15.10.2017]. Режим доступу: https://mvduk.kiev.ua/?page_id=174

(Боряк 2015, с. 268). У 1900 р. цензор драматичних творів П. Ісаєвич рекомендував заборонити до постановки україномовну трагедію в 5-ти діях Віламової-Пісанецької «Мазепа, гетьман Малороссии» керуючись циркулярним розпорядженням № 4016 від 16 жовтня 1881 року (Абрамкин 1938, с. 253). В 1903 р. опера П. Чайковського «Мазепа» була визнана цензором Ламкером «незручною до показу в народних театрах» (Абрамкин 1938, с. 265). Водночас, велика драматична опера «Мазепа» у 4 діях і 5 картинах (лібретто запозичено з поеми О. Пушкіна «Полтава» і складено князем Г. В. Кугушевим, музика барона Б. А. Фінтінгофа) для імператорських театрів була дозволена у 1859 р. (Абрамкин 1938, с. 245-246).

Необхідність під час показу українських вистав ставити таку ж кількість актів російською мовою спонукала українських митців пристосовуватися до цих правил. С. Єфремов зазначав, що «були придумані особливі російські «п'єси, кожен акт, яких тривав п'ять хвилин, – буква розпорядження цим задовольнялась. Потім пішли ще поступки, і нині до українських спектаклів існує лише одна вимога – ставити з українською п'єсою російський водевіль; ось чому цей неминучий додаток, відомий широкій публіці під спеціальним іменем «Отче-наша», прикрашає

афішу кожного українського спектакля, часто лише на афіші й залишався» (Єфремов 1905, с. 83-84).

Таким чином, однією з особливих умов розвитку українського театру і драматургії другої половини XIX ст. в Російській імперії були численні цензурні обмеження. Театральна цензура в Російській імперії регламентувалася низкою законодавчих документів, при чому деякі з них стосувалися виключно української драматургії та сценічного мистецтва (1876, 1881, 1883). На посилення чи зменшення цензурних заборон впливали також розпорядження місцевих адміністрацій. Розвиткові українського театру і драматургії перешкоджали заборони перекладів драматичних творів на українську мову та суттєве тематичне обмеження українських п'єс, необхідність одночасно з українськими ставити й російські вистави та ін. Для творців українського театру другого половини XIX ст. взаємовідносини з державною цензурою набували великого значення, адже безпосередньо впливали на можливості їхньої професійної реалізації, а часто ще й вираження національної ідентичності. Діючи заборони спонукали українських митців шукати шляхи подолання цензурних перепон, використовувати корумпованість чиновників, свій власний авторитет та вплив на осіб, які

могли сприяти отриманню дозволу на публікацію драматичного твору чи театральну постановку. Не зважаючи на складні умови творчої реалізації митців і драматургів, українське сценічне мистецтво другої половини XIX століття мало важливе змістове національне наповнення та було однією з цеглин українського модерного націотворення і формування національної свідомості, а також важливим компонентом розвитку української мови у мистецькій сфері.

Список джерел та літератури

- АБРАМКИН, В. М., 1938, *Пушкин в драматической цензуре (1828-1917)*. У: Балухатый С. Д., Пиксанова Н. К, Цехновицер О. В., ред., *Литературный архив: материалы по истории литературы и общественного движения*. Москва-Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 231-264.
- БОРЯК Г. упор., 2015, *Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914)*. *Збірник документів і матеріалів*, Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо».
- В. Д., [ДОМАНИЦЬКИЙ В.], 1901, *Корифеи украинской сцены*. К., 1901. 191 с., *Киевская старина*, 11. Отд. 2, 111-112.
- ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ, Я., 1968, *У хорі М. В. Лисенка*. У: Лисенко О. упор., М. В. Лисенко у спогадах сучасників. Київ: «Музична Україна», 498-510.
- ГРИЦЕНКО, П., 2015, *Українська мова в Росії XIX – початку XX ст.: шляхи утвердження*. У: *Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914)*. *Збірник документів і матеріалів*. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо», XXXIX-LII.
- ДЯКИН, В. С., 1998, *Национальный вопрос во внутренней политике царизма (XIX - начало XX вв.)*. Санкт-Петербург: «ЛИСС».
- ЕФРЕМОВ, С., 1905, *Вне закона (К истории цензуры в России)*. *Русское богатство*, 1, 64-104.
- ЗАНЬКОВЕЦЬКА, М. К., 1960, *Доповідь Першому всеросійському з'їзду театральних діячів*. У: *Матеріали для вивчення історії української літератури в п'яти томах*. Т. 3. Література другої половини XIX ст. Київ: «Радянська школа», 285-287.
- ЗЕЛІНСЬКА, Л., 2013, *Цензура й автоцензура в театральному дискурсі Російської імперії першої третини XIX ст.* *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*, 13, 43-48.
- КАРПЕНКО-КАРИЙ, І., (ТОБІЛЕВИЧ І. К.), 1985, *Твори у трьох томах*. Т. 3. Драматичні твори. Статті. Листи. Київ: Видавництво художньої літератури «Дніпро».
- КОМАРОВ, М. Ф., 1906, *Українська драматургія: збірка бібліографічних знадобів до історії української драми і театру українського (1815-1906 р.)*. Одеса: Друкарня Є. Фесенка. *Корифеи украинской сцены, 1901*, Киев: Типография Петра Барскаго.
- МАЛЮТІНА, Н. П., 2006, *Українська драматургія кінця XIX – початку XX століття: аспекти родо-жанрової динаміки*. Одеса: Астропринт.
- ПАТРУШЕВА, Н. Г., 2013, *Цензурное ведомство в государственной системе Российской империи во второй половине XIX – начале XX века*. Санкт-Петербург: Издательство «Северная звезда».
- ПИЛИПЧУК, Р., 2016, *Український театр у межах Російської імперії*. У: *Матеріали до історії українського театру. Від витоків до початку XX століття*. Київ: Видавництво ІМФЕ, 193-228.

- ПИЛИПЧУК, Р. Я., 2005, *Український театр*. У: Українська культура другої половини XIX століття. Т. 4. Кн. 2. Київ: Наукова думка, 285-418.
- РУДЯНЧУК, І., 2011, Марко Кропивницький і царська цензура (за епістолярієм драматурга), *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки»*, 198, Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 47-50.
- РУСОВА, С., 2003, *Спомини про перший театральний гурток у Києві*. У: Микола Лисенко у спогадах сучасників. Т. 1. Київ: «Музична Україна», 149-152.
- САКСАГАНСЬКИЙ, П., (ТОБІЛЕВИЧ, П. К.), 1935, *По шляху життя. Мемуари*. Харків: Державне літературне товариство.
- СОКОЛОВ, Н. М., 1900, *Докладная записка цензора С.-Петербургского Цензурного комитета ст. сов. Н. Соколова о циркулярных распоряжениях по Главному управлению по делам печати с 1-го сентября 1865 по 1 января 1900 года*. Санкт-Петербург.
- СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА, Л., 2000, *Двадцять п'ять років українського театру*. У: Вибрані твори. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари. Київ: Наукова думка, 630-740.
- СТАРИЦЬКИЙ, М., 1965, *Твори у 8 т. Т. 8. Оповідання. Статті. Листи*. Київ: Видавництво художньої літератури «Дніпро».
- СТАТЄЄВА, В., 2005, Українська мова та український театр у другій половині XIX ст., *Дивослово*, 4, 60-62, 5, 66-69.
- СТЕРНЯ, Ф., 1968, *Заснування хору М. В. Лисенка у 1885 р.* У: Лисенко О. упор., М. В. Лисенко у спогадах сучасників. Київ: «Музична Україна», 421-429.
- Тарас Шевченко і царська цензура: збірник документів*, 2015, Ковальов І. упор., Київ: Критика.
- ТОБІЛЕВИЧ, С., 1947, *Корифеї українського театру: портрети, спогади*. Київ: Мистецтво.
- ТОБІЛЕВИЧ, С., 1957, *Мої стежки і зустрічі*. Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР.
- ФУТ, І. П., 2006, *Циркуляри цензурного ведомства 1865-1905 гг.* У: Цензура в России: история и современность. Сборник науч. трудов. Вып. 3. Санкт-Петербург, 106-132.
- Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі - ЦДІАК), ф. 442, оп. 832, спр. 2. арк. 187.
- ЦДІАК, ф. 1191, оп. 1, спр. 376, 71 арк.
- Циркуляр Головного управління у справах друку до керівництва губерній про правила дозволу театральних постанов 21.03. 1884. Ф. 5, оп.1, спр. 1689, арк. 156-156 зв. До 170-ї річниці М. В. Лисенка, Державний архів Одеської області [електронний ресурс]. [Дата звернення: 15.10.2017]. Режим доступу: http://archive.odessa.gov.ua/vistavki/lisenko_170-rokiv/

References

- ABRAMKIN, V. M., 1938, Pushkin v dramatičeskoj tsenzure (1828-1917) [Pushkin in the theatrical censorship]. In: Balukhatyi S. D., Pyksanova N. K, Tsekhnovitser O. V., red., *Literaturnyi arkhiv: materialy po istorii literatury i obščestvennogo dvizheniia*. Moskva-Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 231-264.
- BORIAK H. ed., 2015, *Ukrainska identyčnist i movne pytannia v Rosiiskii imperii: sproba derzhavnoho rehuliuвання (1847–1914). Zbirnyk dokumentiv i materialiv [Ukrainian identity and the language issue]*, Kyiv: TOV «Vydavnytstvo «Klio».
- DLAKIN, V. S., 1998, *Natsionalnyi vopros vo vnutrienniei politikiie tsarizma (XIX - nachalo XX vv.) [National issue in the internal policy of Tzarism (the 19th – early 20th c.)]*. Sankt-Peterburh: «LISS».

- EFREMOV, S., 1905, Vne zakona (K istorii tsenzury v Rossii) [Out of law. To the history of censorship in Russia]. *Russkoie bohatstvo*, 1, 64-104.
- FUT, I. P., 2006, Tsyrukuliary tsenzurnoho viedomstva 1865-1905 hh. [Guidance notes of the censorship administration 1865-1905]. In: *Tsenzura v Rossii: istoriia i sovriemiennost. Sbornik nauch. trudov*. Vyp. 3. Sankt-Peterburh, 106-132.
- HRYTSENKO, P., 2015, Ukraïnska mova v Rosii XIX – pochatku XX st.: shliakhy utverdzhennia. [Ukrainian language in the 19th – early 20th c. Russia] In: *Ukrayinska identychnist i movne pytannia v Rosiiskii imperii: sprobna derzhavnoho rehuliuivannia (1847–1914). Zbirnyk dokumentiv i materialiv*. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo «Klio», XXXIX-LII.
- HULAK-ARTEMOVSKII, Ya., 1968, U khori M. V. Lysenka [In the M. V. Lysenko's choir]. In: Lysenko O. upor., *M. V. Lysenko u spohadakh suchasnykiv*. Kyiv: «Muzychna Ukraina», 498-510.
- KARPENKO-KARYI, I., (TOBILEVYCh I. K.), 1985, *Tvory u 3 tomakh. T. 3. Dramatychni tvory. Statti. Lysty* [Works in 3 vol. Vol. 3. Dramas. Articles. Letters]. Kyiv: Vydavnytstvo khudozhnoi literatury «Dnipro».
- KOMAROV, M. F., 1906, *Ukrainska dramaturhiia: zbirka bibliohrafichnykh znadobiv do istorii ukrainskoi dramy i teatra ukrayinskoho (1815-1906 r.)* [Ukrainian dramaturgy: bibliography of the Ukrainian drama and theater history (1815-1906)]. Odesa: Drukarnya Ye. Fesenka.
- Korifei ukrainskoi stseny [Luminaries of the Ukrainian stage], 1901, Kyiv: Typohrafiia Petra Barskaho.
- MALYUTINA, N. P., 2006, *Ukrainska dramaturhiia kintsia XIX – pochatku XX stolittia: aspekty rodozhanrovoi dynamiky* [Ukrainian dramaturgy of the late 19th – early 20th c.]. Odesa: Astroprynt.
- PATRUSHEVA, N. H., 2013, *Tsenzurnoe viedomstvo v hosudarstvennoi sistemie Rossiiskoi imperii vo vtoroi polovinie XIX – nachalie XX vieka* [Censorship administration in the state system of the Russian empire in the 2nd half of the 19th – early 20th c.]. Sankt-Peterburh: Izdatelstvo «Severnaia zvezda».
- PYLYPCHUK, R. Ya., 2005, *Ukrainskii teatr* [Ukrainian theater]. U: *Ukrainska kultura druhoi polovyny XIX stolittia*. T. 4. Kn. 2. Kyiv: Naukova dumka, 285- 418.
- PYLYPCHUK, R., 2016, *Ukrainskii teatr u mezhakh Rosiiskoi imperii* [Ukrainian theater in the Russian empire]. In: *Materialy do istorii ukrainskoho teatru. Vid vytokiv do pochatku XX stolittia*. Kyiv: Vydavnytstvo IMFE, 193-228.
- RUDYANCHUK, I., 2011, Marko Kropyvnytskyi i tsarska tsenzura (za epistolaryiie dramaturha) [Marko Kropyvnytskyi and the Tzarist censorship], *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriia «Filolohichni nauky»*, 198, Cherkasy: Vydavnytstvo ChNU im. B. Khmelnytskoho, 47- 50.
- RUSOVA, S., 2003, *Spomyny pro pershyi teatralnyi hurtok u Kyievi*. In: *Mykola Lysenko u spohadakh suchasnykiv* [Memoirs about the first theater group in Kyiv]. T. 1. Kyiv: «Muzychna Ukraina», 149-152.
- SAKSAHANSKYI, P., (TOBILEVYCh, P. K.), 1935, *Po shliakhu zhyttia. Memuary* [On the road of life. Memoirs]. Kharkiv: Derzhavne literaturne tovarystvo.
- SOKOLOV, N. M., 1900, *Dokladnaia zapyska tsenzora S.-Peterburhskoho Tsenzurnoho komiteta st. sov. N. Sokolova o tsyrkuliarnykh rasporyazheniiakh po Hlavnomu upravlieniui po delam pechati s 1-ho sentiabria 1865 po 1 yanvaria 1900 hoda* [Report of the Saint-Petersburg censor N. Sokolov on the instructions of the Directorate General of Press from 01.09.1865 to 01.01.1900]. Sankt-Peterburh.
- STARYS'KA-CHERNIAKHIVS'KA, L., 2000, *Dvadtsiat piat rokiv ukrainskoho teatru* [25 years of the Ukrainian theater]. In: *Vybrani tvory. Dramatychni tvory. Proza. Poeziia. Memuary*. Kyiv : Naukova dumka, 630-740.

- STARyTs'KYI, M., 1965, *Tvory u 8 t. T. 8. Opovidannia. Statti. Lysty* [Works in 8 vol. Vol. 8. Stories. Articles. Letters]. Kyiv: Vydavnytstvo khudozhnoi literatury «Dnipro».
- STATIleVA, V., 2005, *Ukrainska mova ta ukrayinskyi teatr u druhii polovyni XIX st.* [Ukrainian language and Ukrainian theater in the second half of the 19th c.], *Dyvoslovo*, 4, 60–62, 5, 66–69.
- STERNIa, F., 1968, *Zasnuvannia khoru M. V. Lysenka u 1885 r.* [Founding of the M. V. Lysenko choir in 1885] U: Lysenko O. upor., *M. V. Lysenko u spohadakh suchasnykiv*. Kyiv: «Muzychna Ukraina», 421-429.
- Taras Shevchenko i tsarska tsenzura: zbirnyk dokumentiv, 2015, [Taras Shevchenko and Tzarist censorship: collection of documents], Kovalov I. upor. Kyiv: Krytyka.
- TOBILEVYCH, S., 1947, *Koryfei ukrainskoho teatru: portrety, spohady* [Luminaries of the Ukrainian theater: portraits and memoirs]. Kyiv: Mystetstvo.
- TOBILEVYCH, S., 1957, *Moi stezhky i zustrichi* [My paths and meetings]. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury URSR.
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Kyevi, TsDIAK [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv], f. 442, op. 832, spr. 2. ark. 187.
- TsDIAK, f. 1191, op. 1, spr. 376, 71 ark.
- Tsyrkuliar Holovnoho upravlinnia u spravakh druku do kerivnytstva hubernii pro pravyla dozvolu teatralnykh postanov 21.03. 1884 [Directorate General of Press' guidance note to the governorate administration on the permission rules concerning stage performances 21.03.1884]. F. 5, op.1, spr. 1689, ark. 156-156 zv. Do 170-i richnytsi M. V. Lysenka, Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [online]. [viewed 15.10.2017]. Rezhym dostupu: http://archive.odessa.gov.ua/vistavki/lisenko_170-rokiv/
- V. D., [DOMANITs'KII V.], 1901, *Korifei ukrainskoi stseny* [Luminaries of the Ukrainian stage]. K., 1901. 191 s., *Kievskaiia starina*, 11. Otd. 2, 111-112.
- ZANKOVETsKA, M. K., 1960, *Dopovid Pershomu vserosiiskomu zizdu teatralnykh diiachiv* [Report at the First All-Russian congress of the theatrical community]. In: *Materialy dlia vyvchennia istorii ukrayinskoi literatury v piaty tomakh. T. 3. Literatura druhoi polovyny XIX st.* Kyiv: «Radianska shkola», 285-287.
- ZELINSKA, L., 2013, *Tsenzura i avtotsenzura v teatralnomu dyskursi Rosiiskoi imperii pershoi tretyny XIX st.* [Censorship and self-censorship in the theatrical discourse of the Russian empire in the early 19th c.] *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Filolohichni nauky. Literaturoznavstvo*, 13, 43-48.

Цензура й український театр у Російській імперії (друга половина XIX ст.)

У статті досліджено особливості цензурної політики Російської імперії щодо українського театрального мистецтва другої половини XIX століття. Зазначено, що театральне життя в Російській імперії підлягало державному регулюванню та численним обмеженням. Деякі з них, зокрема розпорядження 1876, 1881 та 1883 рр., стосувалися безпосередньо українських драматичних творів та театральних вистав. Попри жорсткі регуляторні норми, встановлені урядом, місцеві цензори мали широкі можливості забороняти або дозволяти окремі твори. Відповідно, українські митці шукали шляхи подолання цензурних перепон, використовуючи корумпованість чиновників, свій власний авторитет та вплив на осіб, які могли сприяти отриманню дозволу на публікацію драматичного твору чи театральну постановку. В цілому, заборонні заходи щодо

української сцени, хоча й вплинули негативно на умови творчої реалізації українських митців, проте не завадили становленню українського професійного театру в цей період, розширенню його жанрово-тематичної парадигми, й поглибленню його значення, як компонента національної ідентичності.

Ключові слова: цензура, обмеження, український театр, драматургія, Російська імперія, корупція, Головне управління у справах друку.

Ольга Казакевич, канд. іст. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)

Olga Kazakevich, PhD, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

Received: 27-09-2017

Advance Access Published: December, 2017